

DOPRINOS PROFESORA JUSUFA MULIĆA HISTORIJ MUSLIMANSKOG ŠKOLSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Profesor dr. emeritus Jusuf Mulić
(Konjic, 1933 – Sarajevo, 2019)

Mina KUJOVIĆ

UDK 929 Mulić J.
37(=163.4*3)(497.6)"1457/1952"
DOI:

SAŽETAK: Radni vijek prof. dr. Jusufa Mulića može se podijeliti u dvije faze: prva (1959–1991) odnosi se na naučni rad i napredovanje u struci u oblasti mikroekonomike, a druga faza je nakon odlaska u mirovinu 1993. godine, kada se posvetio isključivo istraživanju bosanskohercegovačke historije, što je bila njegova velika ljubav još od rane mladosti. Prof. dr. Mulić je u periodu od 2000. do 2018. godine dao veoma značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji, našu historiografiju je obogatio vrijednim knjigama koje se odnose na historiju Konjica i njegove okoline od srednjeg vijeka do Drugog svjetskog rata, historiju Hercegovine u srednjem vijeku i u periodu osmanske vladavine, na historiju muslimanskog školstva u Bosni od samih početaka do prve decenije nakon Drugog svjetskog rata, kad su odlukom tadašnje vlasti vjerske škole zabranjene kao i radovima objavljenim u časopisima i novinama o različitim temama, a najviše historijskim. Zahvaljujući izvanrednoj istraživačkoj sklonosti da analizirajući sadržaje arhivskih dokumenata uoči bitne historijske procese, te da ih na razumljiv način prezentira čitatelju, ali i sposobnosti da iz drugih historiografskih radova preuzme ono što je najbitnije za određenu temu, njegove knjige obiluju brojnim informacijama kao i pristupačnim objašnjenjima.

Ključne riječi: Jusuf, Mulić, historija, mektebi, medrese, historija obrazovanja

Biografske napomene

Prof. dr. Jusuf Mulić je rođen u Konjicu 1933. godine u uglednoj porodici cijjenjenih drvorezbara.¹ Osnovnu školu i nižu realnu gimnaziju je

završio u rodnom mjestu, srednju poljoprivrednu školu u Banjoj Luci, a studiranje u Sarajevu na Poljoprivrednom fakultetu.² Nakon završenog studija 1957. godine i odsluženog

vojnog roka, izabran je za asistenta na Poljoprivrednom fakultetu za predmet *Troškovi i kalkulacije* i odmah se posvetio izučavanju agrarne mikroekonomike. Do izbora u zvanje

¹ Njegov otac Ismail Mulić, utemeljitelj je drvorezbarske firme "Rekord" koja i danas djeluje, a brat Šemsudin Mulić autor je knjige *Konjičko drvorezbarstvo*, Konjic 1999.

² Komitet za visoke škole i naučne ustanove Vlade NR BiH je 1953. godine donio Uredbu o planskom raspoređivanju svršenih srednjoškolaca na odgovarajuće fakultete i više škole. Zbog

te uredbe Jusuf Mulić je nakon završene srednje škole raspoređen da studira na Poljoprivrednom fakultetu pa nije mogao studirati historiju, iako je to želio.

asistenta ovladao je svjetskim jezicima (ruski, njemački i engleski), a odlično je govorio talijanski, što mu je omogućilo da iz oblasti mikroekonomike magistrira na Univerzitetu u Napulju (Italija). Doktorirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Sarajevu i obavio više specijalizacija na inostranim univerzitetima, a postdoktorantski kurs završio je u klasi uglednog profesora Gintera Vajnsenka (Günter Weinschenck) na Univerzitetu Hohenheim / Stuttgart (SR Njemačka). U naučno-pedagoškoj karijeri prošao je sva zvanja, od asistenta (1959) do redovnog profesora (1975). Bio je gostujući docent i profesor na univerzitetima u Italiji i Njemačkoj. Na Poljoprivrednom fakultetu je obavljao dužnosti šefa Katedre za mikroekonomiku, upravnika Zavoda za ekonomiku poljoprivrede i prehrambene industrije i dekan (1981-1983). Posebno priznanje univerzitetske zajednice dobio je izborom za rektora Univerziteta u Sarajevu (1991-1993). Tokom radnog perioda napisao je veliki broj naučnih i stručnih radova, koji su objavljivani u najuglednijim domaćim i stranim časopisima. Objavio je i nekoliko udžbenika i priručnika iz agrarne mikroekonomike i eksperimentalne statistike, koji su i danas obavezna literatura na studiju poljoprivrede prehrambene industrije. Učestvovao je u realizaciji nekoliko veoma značajnih projekata

iz oblasti agrarno-ekonomskih nauka. Bio je član redakcije i glavni urednik nekoliko stručnih časopisa. Između ostalog, objavio je i dvije stručne, ali i historijske knjige.³

Nakon isteka mandata rektora Univerziteta 1993. godine, otišao je u mirovinu, ali nije prekidao vezu s Univerzitetom. Na poziv dekana Poljoprivrednog fakulteta, izvodio je nastavu iz mikroekonomskih predmeta, a Senat Univerziteta u Sarajevu dodijelio mu je 2004. počasnu titulu *profesor emeritus*. Dobitnik je kolektivne nagrade za nauku *Veselin Masleša i 27-julske nagrade*. Evropska industrijsko-komercijalna komora iz Bruxellesa odlikovala ga je medaljom za nauku, a dobitnik je i drugih brojnih odličja i priznanja.

U periodu od 1993. do 2000. godine pisao je kraće radove, koji su objavljivani u više časopisa i prikupljao građu za pisanje brojnih monografija. Od 2000. do 2019. godine objavio je 20 knjiga. Među njima posebno su značajne monografije pod zajedničkim naslovima *Konjic i njegova okolina* u šest knjiga i *Hercegovina* u tri knjige, sedam knjiga o muslimanskom školstvu od početka osmanske vladavine do pedesetih godina 20. stoljeća, kad su komunističke vlasti vjerskim školama zabranile rad. Kao javni radnik, napisao je veći broj priloga o raznim društvenim

temama, koje je objavljivao u listu *Oslobođenje* i sedmičniku *Start*.

Rijetke knjige i pisane spomenike do kojih je dolazio, poklanjao je institutima i bibliotekama. Svojevremeno je Arhivu Bosne i Hercegovine poklonio građu o Konjicu u njegovoj okolini, ali je ta građa stradala u požaru 2014. godine.⁴ Prof. Mulić se za đачkih dana u Konjicu počeo baviti filatelijom i sakupio lijepu zbirku maraka južnoslavenskih zemalja. Još u srednjoj školi napustio je filateliju i posvetio se numizmatici. U periodu od četiri decenije, ponekad i uz velika materijalna odricanja, uspio je sakupiti sve novčanice koje su opticale na tlu bivše Jugoslavije od 1918. do 1992. i na tlu Bosne i Hercegovine od 1995. do 2014. godine.⁵

O rodnom Konjicu prof. dr Mulić je napisao pet knjiga samostalno i tri u koautorstvu, a odnose se na historiju Konjica od srednjeg vijeka do najnovijeg doba.⁶ O historiji Hercegovine od srednjeg vijeka i perioda osmanske vladavine napisao je četiri knjige i opširnu monografiju koja se odnosi na mostarsko muftijstvo osnivanja do 1992. godine.⁷ Numizmatika je bila profesorova velika ljubav i za sada je on autor jedine knjige koja se odnosi na historiju papirnog novčarstva u Bosni i Hercegovini.⁸ O odnosima Srbije

³ *Poljoprivredno dobro u Modriči (1886-1986)*, koautorstvo, Modriča, 1996. i *Ratarsko stočarska proizvodnja - Nova Topola*, Banja Luka, 1987.

⁴ Nakon požara u kojemu je stradao Depoa 1 Arhiva Bosne i Hercegovine, ovoj je ustanovi poklonio i svu građu i literarne radove o državnim šerijatskim školama u Sarajevu, ali je zahvala izostala. Kad je od poplave stradala Opća biblioteka u Maglaju, poklonio joj je sve knjige iz poratne biblioteke, bibliografije, separate Bosniace i jedan kompjuter. Za ovo je od Biblioteke dobio pisano priznanje.

⁵ Prvu zbirku neprocjenjive vrijednosti poklonio je Gradu Sarajevu i ona je, na sreću, u Historijskom muzeju sačuvana, a drugu je, uz skromnu otkupninu, ustupio Bošnjačkom institutu.

⁶ *Konjic i njegova okolina:*

* *U srednjem vijeku*, 1, Konjic, 2000.

* *U vrijeme osmanske vladavine (1465-1878)* 2, Konjic, 2001.

* *U vrijeme austro-ugarske vladavine (1878-1918)* 3, Konjic, 1990. (s grupom saradnika),

* *U periodu između dva svjetska rata (1918-1941)* 4, Sarajevo, 2005.

* *Storosjedilački rodovi*, Sarajevo, 2005.

* *Čuprija Haseći Ali-age Kolakovića u Konjicu*, Konjic, 2009.

* *Biografski leksikon fakultetski obrazovanih Konjičana*, Tom prvi - magistri i doktori nauka, Konjic, 2016. (u koautorstvu sa Sulejmanom Mulićem)

* *Biografski leksikon fakultetski obrazovanih Konjičana*, Tom drugi - diplomanti viših škola, visokih škola i fakulteta svih stepenovanja,

Konjic 2018. (u koautorstvu sa Sulejmanom Mulićem)

⁷ *Hercegovina:*

* *Feudalna oblast srednjovjekovne države*, Knjiga 1, Sarajevo 2002.

* *Vojna i upravna jedinica Osmanskog carstva*, Knjiga 2. 1. (XV i XVI stoljeće), Sarajevo, 2004.

* *Vojna i upravna jedinica Osmanskog carstva*, Knjiga 2. 2. (Od početka XVII stoljeća do kraja osmanske vladavine), Sarajevo, 2007.

* *Četiri stoljeća Mostarskog muftijstva (1592-1992)*, Mostar, 2008.

* *Čuprija sultana Sulejman-bana u Mostaru, poznata kao Stari most*, Mostar, 2009.

⁸ *Papirni novac na tlu Bosne i Hercegovine od 1918. godine do danas*, Sarajevo, 2000.

prema Bosni i Hercegovini objavio je brojne članke i jednu knjigu u kojoj otvoreno govori o velikosrpskim aspiracijama prema bosanskohercegovačkim muslimanima,⁹ a zanimao se i za porijeklo bošnjačkih imena i prezimena,¹⁰ i za historiju muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini od samih početaka do prve decenije nakon Drugog svjetskog rata. Njegove su knjige poznate i široj čitalačkoj publici, jer o različitim historijskim temama piše zanimljivo i rječnikom pristupačnim čitaocima i s nižim razinama obrazovanja. Ovdje će biti riječi samo o objavljenim monografijama koje se odnose na historiju muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini od perioda osmanske vladavine do njihovog zatvaranja šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Muslimansko školstvo od 1457. do 1952. godine

Polazeći sa stanovišta da škola nije samo mjesto gdje se stiče znanje, nego je i izrazito vaspitna ustanova u kojoj se odgaja cjelovita ličnost, kako vjerski tako i *svjetski* (*svjetovno*), Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je svoju pažnju stalno usmjeravala na polaznike medresa te pazila na njihov vjerski odgoj u duhu islama, ali i na ukupan rad medresa u zemlji. "Glavni zadatak Gazi Husrev-begovih medresa, kako muške, tako i ženske, bio je da podižu muslimane u vjerskom, kulturnom, socijalnom i ekonomskom pogledu. GHB medrese su u međuratnom periodu odigrale značajnu prosvjetnu i obrazovnu ulogu u Sarajevu, ali i šire", naglašavao je prof. Mulić.

Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu su, svakako, bile najznačajnije, ali iz monografija o *Behram-begovoj medresi* i *Nižoj okružnoj*

medresi u Tuzli, *Elči Ibrahim-pašinoj medresi* i *Nižoj okružnoj medresi* u Travniku, *Sultan Ahmedovoj medresi* u Zenici te medresama u Gračanici i Mostaru vidimo da su i medrese u drugim gradovima pažljivo nadzirane od predstavnika Islamske zajednice. Za sve ove medrese u, po obimu skromnim, monografijama prof. Mulića, navedeni su podaci o osnivanju i sredstvima za njihovo izdržavanje (vakufname i drugi izvori), o njihovim zgradama, nastavnicima, o njihovom radu, učenicima, trajanju i zatvaranju. Svaka od ovih monografija obogaćena je i faksimilima brojnih pisanih spomenika, fotografijama predavača kao i učeničkim idžazetnamama i svjedočanstvima (šehadetnamama). Prof. Mulić naglašava da je razvoj muslimanskog školstva omogućio školovanje muslimana Bošnjaka i njihovo uvođenje u javni život. Od prvih svršenih polaznika *Gazi Husrev-begove medrese / Kursumlije*, kada je odlukom tadašnjih vlasti i ova ugledna školska ustanova zatvorena, muslimanske škole završile su brojne generacije učenika, od kojih su mnogi dali značajan doprinos kulturnom razvoju zemlje i društva. Međutim, u našoj historiografiji još nije urađena cjelovita sveobuhvatna monografija o ovoj veoma značajnoj temi, o muslimanskom školstvu i muslimanskim školama u Bosni i Hercegovini od dolaska Osmanlija polovinom 15. stoljeća do njihovog zatvaranja nakon Drugog svjetskog rata. Zbog toga su knjige prof. Mulića o muslimanskom školstvu dragocjene i veliki doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji. Od 2012. do novembra 2015. godine objavio je deset manjih monografija. Četiri monografije: *Gazi Husrev-begov hanikah* (1531–1921), *Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu*

(1921–1946), *Državne šeriatske škole u Sarajevu* (1887–1945) i *Muslimanske vjerske škole sarajevskih vakifa* (1457–1946), *Muslimanske državne i vakufske škole u Sarajevu* (1864–1926), čine tematsku cjelinu o muslimanskom školstvu u Sarajevu. Pet monografija odnosi se na medrese u drugim mjestima Bosne: *Behram-begova medresa u Tuzli* (1626 – 1939) i *Niža okružna medresa u Tuzli* (1939–1949), *Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku* (1705–1939) i *Niža okružna medresa u Travniku* (1939–1946), *Sultan Ahmedova medresa u Zenici* (1720–1946.) i *Medrese u Gračanici* (1745–1946) i deseta je *Muslimanske škole u Mostaru* (1554–1945). Ovo me popisu treba dodati i radove o muslimanskom školstvu u Bosni i Hercegovini i medresama u Bosanskom Brodu i Brčkom objavljene u časopisu *Novi mualim*.¹¹

Sve su gore navedene monografije napisane po istom obrascu, jer prof. Mulić historijskim spomenicima, kako on naziva arhivske dokumente, *pušta da govore*, dok se naši historičari, kad pišu o prosvjeti i školstvu, uglavnom zanimaju *velikim* temama kao što su politika i odnos državne uprave prema građanima, vjerskim zajednicama i pripadajućim školama u okviru pojedinih zajednica. Prof. Mulić se nije *doticao* općih tema, odnosno samo je ponekad, kad je to bilo neophodno, spomenuo političke prilike u kojima su škole djelovale, jer samo prati njihov rad i organizaciju nastave. Za svaku pojedinu školu navedeni su podaci o njenom osnivanju, djelovanju i zatvaranju, odnosno prestanku rada, podaci o nastavnim planovima i nastavnim predmetima, predavačima, učenicima i vannastavnim aktivnostima. Sve što je pronašao pohranjeno u, za sada, dostupnoj arhivskoj građi, i objavljeno u historiografskoj

⁹ Velika Srbija, muslimani i Bosna, Sarajevo, 2006.

¹⁰ *Lična imena i rodovska prezimena muslimana Bošnjaka*, Sarajevo, 2015.

¹¹ *Muslimansko školstvo na današnjem*

području Općine Konjic u vrijeme osmanske i austrougarske vladavine, 2, 2001., 6: 118–129. *Stanje muslimanskih škola u Bosni i Hercegovini na početku 1882/1883. godine*, 2, 2001, 7:

134–137. *Čačak medresa u Brčkom*, 14, 2004., 54: 126–133. *Sibjan mekteb i medresa dervevskih Šahdanagića u Bosanskom Brodu*, 12, 2011., 45: 138–141.

literaturi, izložio je jasno, a pisani tekst je često dopunjen fotosnimcima škola, profesora i učenika te i faksimilima pisanih spomenika.¹²

Gazi Husrev-begov hanikah (1531 – 1921)

Ovo je najstarija škola otvorena u Bosni, koju je kao dervišku tekiju halvetijskog reda otvorio Gazi Husrev-beg 1531. godine. U Hanikahu je obavljan zikir, održavana mukabela, a sufijama su držana predavanja iz tesavvufa (misticizma). U 1779. godini *Hanikah* je preobražen u medresu, prešao s radom 1921. godine nakon 390 godina opstojnosti i kao Gazi Husrev-begova hanikah medresa ujedinjen s Gazi Hurev-begovom medresom (1537) u novu medresu pod nazivom *Ujedinjene Gazi Husrevo-begove medrese*. U pogovoru Monografije *Riječ autora* navedeni su razlozi koji su motivirali dr. Mulića da napiše i objavi monografiju o 390 godina opstojnosti *Hanikaha*: “Gazi Husrev-begov Hanikah je radio u izvornom značenju u periodu 1531–1799, a kao medresa u periodu 1799–1921. godine, ali je trajno bio ustanova nezavisna od Gazi Husrev-begove medrese: imao je vlastitu zgradu, njime su upravljali šejhovi, odnosno šejhovi muderisi (halvetijskog, kaderijskog i nakšibendijskog derviškog reda), a pri samom kraju opstojnosti i vlastiti pečat, koji je glasio na Hanikah medresa u Sarajevu (...) Mislim da su ova pojašnjenja o Hanikahu dovoljna da mu se prizna pravo na njegov neovisan položaj, a to znači i pravo na vlastitu monografiju.”

Pred muderisima dviju Gazi Husrev-begovih medresa idžazet su stekli najpoznatiji predstavnici

bosanske uleme onoga vremena: jedini šejh-ul-islam Osmanskog carstva rodом iz Bosne (Rogatica) Hadži Muhammed Rešad ef. Hadžiabdić, prvi reis-ul-ulema Bosne i Hercegovine Hadži hafiz Mustafa Hilmi Hadžiomerović Omić, direktor i prvi muderis Sultan Ahmedove medrese u Zenici, pisac još uvijek korištenog udžbenika iz *Fikha* (šerijatskog prava) Muhammed Seid ef. Serdarević i dr.

Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu (1921–1945)

Ovom monografijom popunjena je praznina o ovoj medresi u periodu između dva svjetska rata, a napose o neuspjelom pokušaju njenog podizanja na razinu više škole (*Alije*). Od posebnog značaja je historijat ženske medrese od njenog otvaranja početkom 1933/1934. godine pod nazivom *Islamska vjerska ženska škola*, preimenovana početkom 1938/1939. školske godine u *Žensku medresu u Sarajevu* do njenog priključenja, početkom 1941/1942. školske godine *Gazi Husrev-begovoj medresi* i zatvaranja krajem 1948/1949. školske godine. Zadatak medrese bio je da muslimanskim djevojkama pruži priliku za stjecanje više vjerske naobrazbe i jačeg vjerskog odgoja, uz potrebnu svjetovnu naobrazbu, kako bi mogle djelovati vaspitno u porodici i društvu, naročito ženskom. Ovaj dio monografije obogaćen je brojnim faksimilima pisanih spomenika i po prvi put fotosnimcima jedinog njenog upravitelja Muniba ef. Cerića, predsjednika Ispitnog povjerenstva sa svršenicama medrese 1943. godine, njene nastavnice Fatime Fočak, te učenica Halime Krajinić, Rabije Mušić i Safije Solak.

Muslimanske vjerske škole sarajevskih vakifa (1457–1952)

U Monografiji su dati podaci o 94 sibjan mekteba, 11 mualimhana i 12 medresa. To su škole koje su osnivali sarajevski vakifi, manjim dijelom i vakife, a za njihovo izdržavanje osnivali su zasebne vakufe ili su u već određenom vakufu pridodavali troškove za sibjan mektebe. Za svaku pojedinu školu dati su podaci o osnivaču (onoliko podataka koliko je bilo moguće iznaći u dostupnim arhivskim izvorima, odnosno literaturi), o vrijednosti uvakufljene imovine i prihodima vakufa, dati su faksimili vakufnama ako su sačuvane, o imenima mualima koji su u njima predavali i koliko su plaću primali za svoj trud, koliko je učenika/učenica pohađalo pojedine škole, gdje su škole otvarane, u kakvom su stanju bile (često su priložene i fotografije zgrada u kojima su djelovale pojedine škole), odnosno opisi same građevine.

O broju medresa koje su otvorene u šehar Sarajevu u vrijeme osmanske vladavine, u literaturi je prisutno potpuno nesuglasje, pa se njihov broj kreće od sedam do 14. Koristeći se brojnim pisanim spomenicima i navodima u literaturi, prof. Mulić je sastavio popis od 15 medresa otvorenih u šehar Sarajevu u periodu osmanske vladavine: devet do pogroma princa Eugena Savojskog 1679. godine i šest od 1715. do 1870. godine, a opisano ih je 13, jer za dvije, za sada, u izvorima nisu pronađeni pisani podaci: *Seldžukija/Kuršumlija, Kemalija, Ulam-pašina, Uzun Mustafina, Bešaretova, Hadži Mustafina, Hadži Hasanova, At mejdan, Drvenija, Bentbaša/Inadija/Nova, Hanikah medresa, Careva i Merhemića medresa*. U periodu osmanske vladavine u Sarajevu je otvoreno 11

¹² Žalosno da ovakvo obimno i za našu historiju veoma značajno djelo nije izdano kao jedna knjiga (u jednom dijelu ili u dva toma), jer je prof. nekoliko godina istraživao i pripremao građu u želji da napiše opširnu monografiju. Prikupio je obimnu arhivsku

građu kao i podatke objavljene u dostupnoj literaturi te pripremio preko 1.000 stranica teksta za monografiju o muslimanskom školstvu u Bosni i Hercegovini od osmanskog perioda do kraja prve decenije nakon Drugog svjetskog rata. Međutim, kako nigdje

nije naišao na finansijsku podršku, odlučio je da u vlastitom izdanju i o svom trošku objavljuje monografije o pojedinim školama i od juna 2012. do novembra 2015. godine objavio je deset manjih monografija o muslimanskim školama u Bosni i Mostaru.

mualimhana (učiteljskih kuća) i 101 sibjan mekteb, te tri sibjan mekteba u periodu austrougarske vladavine.

Državne šerijske škole u Sarajevu (1887–1946)

Monografija je prva cjelovita studija o šerijskim školama koje je država otvarala i izdržavala iz sredstava državnog erara. U njoj su obrađene tri škole: *Sudačka šerijska škola (1887–1937)*, *Šerijska gimnazija (1918–1945)* i *Viša islamsko-teološka škola (1935–1945)*. O značaju ovih škola autor je u predgovoru, između ostalog, naveo: “U Sarajevu su otvorene tri državne šerijske škole, od kojih Šerijska sudačka škola na razini srednje škole 1887. godine, Šerijska gimnazija s nižim i višim stupnjem 1918. i Viša islamska šerijsko-teološka škola na razini fakulteta, neslužbeno 1935. i službeno 1937. godine. Šerijska sudačka škola prestala je s radom 1937, a Šerijska gimnazija i Viša islamska šerijsko-teološka škola nasilnim zatvaranjem 1945. godine. Sve tri škole odigrale su značajnu ulogu u obrazovanju bošnjačkih intelektualaca. Ovdje posebno ističem Višu islamsku šerijsko-teološku školu koja je, nakon gašenja Visokog duhovnog (filozofskog) učilišta Crkve bosanske u selu Gornja Bijela (Konjic) sredinom XV stoljeća bila druga visoka škola na tlu Bosne i Hercegovine. Brojni su svršenci Šerijske sudačke škole i abiturijanti višeg tečajnog ispita (ispita zrelosti) Šerijske gimnazije završili visokoškolsko obrazovanje na univerzitetima u tadašnjoj zajedničkoj državi i na Univerzitetu Al-azhar u Kairu, a jedan broj je stekao i doktorat nauka. Na Višoj islamskoj šerijsko-teološkoj školi bilo je 38 diplomanata, od kojih je nekolicina stekla doktorate. O njima su u Monografiji napisane kraće životopisne natuknice. Iz triju državnih šerijskih škola proizašao je cvijet bošnjačkih intelektualaca, polazna ćelija nastavnika na fakultetima Univerziteta u Sarajevu i saradnika brojnih naučnih ustanova u Bosni i Hercegovini. Velika većina više nije

među živima, ali su njihova imena u Monografiji zabilježena da generacije Bošnjaka i građana Bosne trajno podsjećaju na doprinos koji su dali kulturnom, obrazovnom i općem razvoju Bosne i Hercegovine. Moramo im biti vječno zahvalni, a ja im posećujem ovu Monografiju.”

Muslimanske državne i vakufske škole u Sarajevu (1864–1946)

U ovoj je monografiji autor obradio sve muslimanske škole koje je otvorila Vilajetska vlada Bosanskog vilajeta u periodu 1864–1873. godine, zatim neke od njih koje je obnovila Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu ili je otvorila nove u periodu 1879–1918. godine, nastavak rada nekih škola u tom periodu ili u periodu između dva svjetska rata koje je otvorila Vakufska direkcija.

Behram-begova medresa u Tuzli (1626–1939) i Niža okružna medresa u Tuzli (1939–1949)

Behram-begovoj medresi (1626–1939) i *Nižoj okružnoj medresi (1939–1949)* u Tuzli pripada istaknuto mjesto među medresama u Bosni i Hercegovini. Za to treba zahvaliti njenim prvim muderisima i upraviteljima, velikim alimima, kurra hafizu Šahbaz ef. Husiću, hadži Muhamedu ef. Čokiću, hfz. dr. Salihu ef. Sivčeviću i hfz. Muhamed ef. Smajloviću. Prof. Mulić ne odobrava što je Uredbom o nižim medresama Ulema međzliša u Sarajevu iz 1939. godine u jednom kraćem periodu (1939–1949) godine medresi izmijenjen naziv u bezlični *Niža okružna medresa u Tuzli* i što je svođenjem na četvororazrednu zadržana u svome usponu.

Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku (1705–1938) i Niža okružna medresa u Travniku (1939–1946)

U *Elči Ibrahim-pašinoj medresi (1705–1938)* i njenoj *sljedici Nižoj okružnoj medresi (1938–1946)* u

periodu od 1821. do 1925. godine, dulje od jednog stoljeća, prvi muderisi i upravitelji medrese bili su pripadnici travničke loze nevesinjskog roda *Korkut* i njeni nastavnici do prestanka rada 1946. godine. Posebnu zanimljivost predstavlja činjenica da su svršenci medrese postajali njeni nastavnici (kurra hafiz Salih ef. Begović, Nezir ef. Elkazović i Siradž ef. Korkut). Medresa je odigrala značajnu ulogu u nižem srednjem vjerskom obrazovanju muslimanskih mladića. Većina ih je školovanje nastavljala u Istanbulu i, po povratku u zemlju, postajali su muderisi domaćih medresa ili visoki vjerski službenici.

Sultan Ahmedova medresa u Zenici (1720–1946)

Ova je medresa osobena iz dva razloga: *prvog*, što su u njoj od otvaranja do zatvaranja prvi muderisi i upravitelji bili pripadnici roda *Serdarević* i, *drugog*, što je počev od 1933/1934. školske godine primala i djevojčice, te postala mješovita, po čemu je bila prva takva medresa u Bosni, a možda i u čitavom muslimanskom svijetu.

Medrese u Gračanici (1745–1946)

U monografiji *Medrese u Gračanici (1745–1946)*, skromnoj po obimu, ali sadržajno bogatoj i zanimljivoj, navedeno je da su u kasabi Gračanica u okviru muslimanskog školstva radili sibjan mektebi, darul-hadis (škola za izučavanje islamske tradicije) i tri medrese: Medresa muderisa hadži Halil efendije Trepanića – Gračanlije, Medresa Osman-kapetana Gradašćevića–Kapetanovića / Osman-kapetanova medresa / Stara (Atik) medresa i Medresa Murat-kapetana Gradašćevića Kapetanovića / Nova (Džedid) medresa.

Muslimanske škole u Mostaru (1542–1946)

Posljednju monografiju o muslimanskom školstvu u Bosni i Hercegovini prof. Mulić je napisao povodom

Knjige koje je prof. dr. Jusuf Mulić objavio od 2000. do 2015. godine

obilježavanja stotinu godina od rođenja uglednog historičara kulturne baštine muslimana u Hercegovini Hivzije Hasandedića i posvetio je svome prijatelju. U njoj su obrađene sve muslimanske škole, a tekst je popraćen do danas neobjavljenim izvornim vakufnamama mostarskih vakifa i idžazetnamama koje su svojim učenicima izdavali njihovi profesori.

U prvom dijelu monografije obrađene su sljedeće škole: mektebi (muški i ženski), mektebi ibtidaije, škole za učenje arapskog jezika (darul kurre) i škole za izučavanje islamske tradicije (darul-hadisi), obučavanje sufija u derviškim hanikasima, izvanškolsko stjecanje idžazeta i hivza i medrese. Opisano je svih deset mostarskih medresa koje su duži ili kraći period djelovale: Čejvan bega čehaje, Karadžo-begova hanikah medresa, Derviš-paše Bajazidagića, Koski Mehmed-pašina (hanikah) medresa, Hadži Balijeva/Hadži Balina, Roznamedži Ibrahim efendijina, Hadži Veljudinova/Hadži Velina/Deli-zade, Ebu Darus Seade

Ahmed-age Mostarca, Šejha Ismaila efendije Opijača (hanikah) medresa, Buk'a (darul-kurra) medresa. Profesor Mulić naglašava da je Sarajevo imalo 11 medresa koje su otvorene u periodu osmanske vladavine, a Mostar 10, ali ako se izuzme Gazi-Husrevbegova medresa / Kuršumlija, tri su mostarske medrese po ulemi koja je u njima predavala i osposobljenosti učenika koji su ih pohađali i u njima uzimali idžazetname ili šehadetname (svjedodžbe), bile izjednačene s najboljim sarajevskim, uz izuzetak Karadžo-begove medrese, koja je od njih znatno odskakala.

Pisani tekst je dopunjen fotosnimcima škola, profesora i učenika te faksimilima prve i posljednje strane vakufnama kojima su vakifi zaviještali svoju imovinu za otvaranje i održavanje škola (mekteba i medresa): Čejvan-čehajine iz 1554. godine, Nesuh-age Vučijakovića iz 1564/1565, Muhamed (Mehmed)-bega zvanog Karadžoz-beg iz 1570., Derviš-paše Bajazidagića iz 1593. i

1601., Balijeve iz 1612., Ibrahim-age Šarića iz 1636., Aiše-hatun kćerke hadži Ahmed-agine iz 1646. Mehmeda Čišića iz 1848. Izvorne vakufname ili njihovi ovjereni prepisi pohranjeni su u Hercegovačko-neretvanskom arhivu Mostar, Historijskom arhivu Sarajevo i najviše u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu.

Kako bi se sačuvala uspomena na ulemu koja je obavljala službu muderisa u mostarskim medresama, na kraju knjige donosi se, zbog nedostatka pisanih podataka, nepotpun spisak s njihovim imenima.

Zaključak

Profesor doktor Jusuf Mulić, profesor emeritus, iako po svom redovnom obrazovanju nije historičar, našu je historiografiju obogatio vrijednim historijskim knjigama. Objavio je 20 knjiga i blizu 200 članaka. Prof. dr. Jusuf Mulić je, bez obzira na oblast za koju se školovao i u kojoj je djelovao u periodu svoje radne aktivnosti,

bio i ostao u prvom redu historičar. On je autor koji analizom dostupnih izvora i objavljenih podataka o određenoj temi gradi svoju (realnu) sliku historijskih zbivanja. Za prof. Mulića historija Bosne je od srednjeg vijeka do 1878., unatoč sudbonosnim političkim lomovima, neprekinut proces, s rezultatom koji se iskazuje u formiranju

samostalne Bosne i Hercegovine.

Knjige o Konjicu su dragocjene za historiju grada i njegove okoline, ali i su i primjer koji bi trebali i drugi slijediti kako treba pisati o lokalnoj sredini, jer su njegove knjige kako historiografske tako i hronike grada.

Od manjeg značaja nisu ni knjige koje se odnose na historiju Hercegovine

i muslimanskog školstva. Mnoge od njih su prepune obavještenja, jer je prof. Mulić historijske činjenice za svoje knjige tražio na svim njemu dostupnim mjestima, prije svega u arhivima i bibliotekama ali i matičnim i katastarskim uredima, o čemu najbolje svjedoče popisi korištenih izvora i literature na kraju svake od 20 knjiga.

الموجز

إسهام الأستاذ يوسف موليتش في تاريخ التعليم الإسلامي في البوسنة والهرسك

الأستاذ الدكتور الفخري يوسف موليتش
(كونيتس، 1933 سراييفو، 2019)

مينة كويوفيتش

يمكن تقسيم حياة الدكتور يوسف موليتش العملية إلى مرحلتين: الأولى (1959-1991) اتسمت بالعمل العلمي والتطور المهني في مجال الاقتصاد الجزئي، والثانية بدأت بعد تقاعده سنة 1993، والتي تفرغ فيها للبحث في تاريخ البوسنة والهرسك، وكان هذا حبه الكبير منذ شبابه. قدم الأستاذ الدكتور يوسف موليتش بين عامي 2000-2018 إسهامات مهمة في تدوين تاريخ البوسنة والهرسك، فأثراه بالكتب القيمة المتعلقة بتاريخ مدينة كونيتس ومحيطها منذ القرون الوسطى وحتى الحرب العالمية الثانية، وتاريخ الهرسك في القرون الوسطى وخلال فترة الحكم العثماني، وتاريخ التعليم الإسلامي في البوسنة منذ بداياته وحتى نهاية العقد الأول بعد الحرب العالمية الثانية عندما منعت السلطات الحاكمة آنذاك عمل المدارس الإسلامية، وبالأعمال التي نشرت له في المجلات والصحف حول مواضيع مختلفة، ولكن غالبيتها كانت في التاريخ. وبفضل ميله البحثي المتميز وسعيه بتحليل مضامين الوثائق الأرشيفية للتعرف على العمليات التاريخية المهمة وتقديمها للقراء بأسلوب سهل الفهم، وبفضل قدرته على أن يأخذ من كتب التاريخ ما هو مهم لموضوع ما، فإن كتبه تزخر بالمعلومات الوفيرة والتوضيحات الميسرة.

Summary

PROFESSOR JUSUF MULIĆ'S CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF MUSLIM'S SCHOOLING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Professor dr. emeritus Jusuf Mulić
(Konjic, 1933- Sarajevo, 2019)

Mina Kujović

Lifetime endeavour of professor Dr. Jusuf Mulić can be divided into two major parts: the first (1959-1991) is related to his scholarly work in the field of micro-economics and the other refers to his work after his retirement from service in 1993, when he was devoted entirely to the research in the field of Bosnian and Herzegovinian history, his great passion since his early youth. Prof. Dr. Mulić made a significant contribution to our historiography in the period 2000- 2018, when he wrote The History of Konjic and its surrounding- from medieval ages to the World War II, The History of Herzegovina – through the medieval age to the Ottoman rule, the History of Muslim schooling from its beginning to the end of the first decade after the World War II when the government of that time issued a decree by which it banned activities of all religious schools. In this period he also published in magazines and newspapers a number of articles addressing various issues but he wrote mostly on historical topics. Thanks to extraordinary researching skill he was able to analyse abundance of the content of archived documents and other historiographies, take what is essential and present them to the reader, offering numerous pieces of information in a very comprehensible manner.

Key words: Jusuf, Mulić, history, makteb, madrasah, history of education